

kez bucağından başka Göçbeyli, Kozak, Turanlı, Yuntdağı ve Zeytindağı bucaklarına ayrılmıştır. Yüzölçümü 1688 km² olan ilçenin nüfusu 1990 sayımının sonuçlarına göre 101.421, nüfus yoğunluğu ise 60 idi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 166, s. 186-196; nr. 1050, s. 6-20; BA, KK, *Mevkufat*, nr. 2617, vr. 2^b-3^a; nr. 2784, s. 17-18, 44-51; TK, TD, nr. 75, vr. 276^a-290^b; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 338; Dukas, *Bizans Tarihi* (trc. VI. Mirmiroğlu), İstanbul 1956, s. 8-9, 26-43; Topçular Kâtibi Abdülkâdir, *Tarih* (haz. Ziya Yılmaz, doktora tezi, 1990), İÜ Ed.Fak. Genel Kitaplık, nr. TE 80, s. 767-768; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 659; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 81-82; W. Turner, *Journal of a Tour in the Levant*, London 1820, III, 271-281; Mac Farlane, *Constantinople in 1825*, London 1829, I, 320-331; A. D. Mordtmann, *Anatolien, Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien (1850-1859)*, Hannover 1925, s. 215-220; Cuinet, III, 471-478; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası* (trc. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 115, 140, 169, 170, 229, 307; H. Galzer, *Pergamon unter Byzantinern und Osmanen*, Berlin 1903; Texier, *Küçük Asya*, I, 373-395; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 97-103; Osman Bayatlı, *Bergama'da Fikir Adamları*, İzmir 1941; a.mlf., *Bergama Tarihinde Krallık Devri*, İstanbul 1950; a.mlf., *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri*, İstanbul 1956; a.mlf., *Bergama'da Karaosmanoğulları*, İzmir 1957; a.mlf., *Bergama'da Yakın Tarih Olayları (XVIII-XIX. Yüzyıl)*, İzmir 1957; Eyüp Eriş, *Bergama Uygurluk Tarihi*, İzmir 1979; Suraiya Faroqhi, *Towns and Towns of Ottoman Anatolia 1520-1650*, Cambridge 1984, s. 40, 127-129, 136; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 151, 184, 299; P. Wittek, *Menteşe Beyliği* (trc. O. Şaik Gökyay), Ankara 1986, s. 18, 20, 41; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 114, 224; Bozkurt Ersoy, *Bergama Camii ve Mescitleri*, Ankara 1989; Besim Darket, "Bergama", *İA*, II, 537-538; V. J. Parry, "Bergama", *EI²* (İng.), I, 1187.

FERİDUN EMECEN

BERGAMA ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

BERGAMALI CEVDET

Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi
(1872-1926)

Son devir âlimlerinden.

Bergama'nın Alibeyli (Aliağa) köyünde doğdu. Babası dava vekili Çemişkezekli Hüseyin Aşkî Efendi'dir. Doğumundan üç yıl sonra ailesinin Bergama'ya yerleşmiş olmasından dolayı Bergamalı lakabı ile şöhret buldu. İlk tahsilini Bergama'da yaptı. On dört yaşında İstanbul'a gide-

rek Ayasofya Medresesi'nde yüksek tahsilini tamamladı ve Eğinli İbrâhim Efendi'den icâzet aldı (1896). İki yıl sonra da Bayezid Medresesi'ne dersiâm oldu.

Cevdet Efendi 1914'te Dârülhilâfe Medresesi'nin âli kısmında Arap edebiyatı müderrisliğine, 1917'de Medresetü'l-mütehassısın'de usul-i hadîs ve aynı yılın sonunda da Süleymaniye Medresesi tefsir müderrisliklerine getirildi. Ayrıca çeşitli idarî görevler aldı. 1909'dan itibaren beş yıl müddetle Meclis-i Mesâlih-i Talebe üyeliğini yürüttü. 1915'te Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye medreseleri müfettişliğine tayin edildi. 4 Ağustos 1918'den 26 Mart 1919'a kadar Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye âzalığında ve 1920-1922 yıllarında da **huzur dersleri*** mukarrirliğinde bulundu. 1924'te Dârülfünun İlahiyat Fakültesi tefsir ve fıkıh müderrisi oldu; burada *Mecelle* de okuttu. 30 Ocak 1926'da elli dört yaşlarında iken İstanbul'da Kızıltoprak'ta vefat etti. Kabri Sahrâ-yı Cedid Mezarlığı'ndadır.

Cevdet Efendi Arapça ve Farsça'yı iyi bilen, dinî ilimlerde mütehassıs, aynı zamanda edebî mâlumat sahibi bir kişi idi. İbnülemin Mahmud Kemal onu kısa boylu, tıknaz, kısa sakallı, bir gözü sakatça, zeki, latifeden hoşlanan, kahkahası bol bir zat olarak tanıtmaktadır.

Eserleri. 1. Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn Tercümesi. Mâverdî'nin aynı adlı eserinin bu tercümesi üç cüzden meydana gelmektedir. 128 sayfadan ibaret I. cüzü ile 180 sayfa olan II. cüzü 1327'de, 156 sayfa tutan III. cüzü de 1328'de İstanbul'da basılmıştır. Eserin sonundan bir cüz tutacak kadar bir bölümün tercüme edilmediği anlaşılmaktadır. **2. Tâ-rîh-i Tefsîr.** Kur'an ve tefsir tarihi ile tefsir usulüne dair kısa bilgileri ihtiva eden eser, önce "Tefsirler-Müfessirler" başlığı altında *Mahfel* mecmuasının 41. sayısından itibaren makaleler halinde, daha sonra Dârülfünun İlahiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından 1340 ve 1927 yıllarında kitap halinde yayımlanmıştır.

Müteşâbih âyetlere dair eserinin bir kısmı "Tavzih-i Müteşâbihât" adıyla *Mihrab* mecmuasında yayımlanmıştır (I/2 [1339], s. 51-54). Ebü'l-Alâ el-Maarrî ve şiiri hakkında basılmamış bir eseriyle bazı şiirleri de vardır. Bergamalı Cevdet'in *Mahfel* mecmuasında yayımlanan Türkçe bir gazeli ile (IV/38 [1342], s. 30) Farsça bir tahmisi de (V/56 [1343], s. 147-148) bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, *Ulemâ Dosyası*, nr. 3616; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, II, 241-243; Ebü'l-Ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, II, 133-134; Özege, *Katalog*, I, 324; IV, 1753; Albayrak, *Osmanlı Uleması*, I, 124-125; "Bergamalı Ahmet Cevdet Efendi", *Mahfel*, VI/68, İstanbul 1344, s. 123-124; Sâmîha Ayverdi, "Bergamalı Cevdet Efendi", *KAM*, y. 2, y. 3 (1973), s. 10-17; İsmail Kara, "Ahmet Cevdet (Bergamalı)", *İBA*, I, 114-115; *ML*, II, 867.

SÂKİB YILDIZ

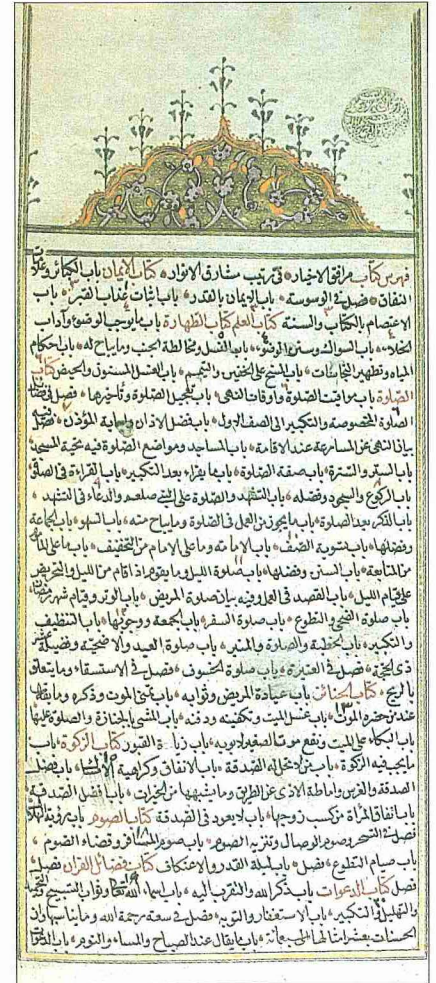
BERGAMALI İBRÂHİM

(ö. 1014/1606)

Osmanlı müderris ve müelliflerinden.

Babası, Halvetiyye tarikatının Sünbüliyye kolunun kurucusu Sünbül Sinan'ın (ö. 936/1529) halifelerinden Kara Mustafa Efendi'dir. Bergamalı İbrâhim bun-

Bergamalı İbrâhim'in *Merâfîku'l-ahyâr fi tertibi Meşâriku'l-envâr* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâth, nr. 1144)

dan dolayı "Şeyhzâde" lakabıyla anılır. Memleketi olan Bergama'daki tahsil hayatından sonra çeşitli medreselerde müderrislik yaptı; bir müddet Bursa kadılığı görevinde de bulundu. 1004 (1595-96) yılında İstanbul (Çarşıkapı) Sinan Paşa Dârülhadisî'ne (binası halen İşletme Enstitüsü olarak kullanılmaktadır) müderris tayin edildi ve Zilhicce 1014 (Nisan 1606) tarihinde vefatına kadar bu görevde kaldı.

Eserleri. İbrâhim Efendi'nin özellikle hadis, tefsir ve kelâm ilimleriyle meşgul olduğu bilinmektedir. Bu ilimlerle ilgili pek çok risâlesinin ve bazı eserlere yaptığı şerh ve ta'likatının bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Müellifin basılmış herhangi bir eserine rastlanmamıştır. Kütüphanelerimizde nüshası tesbit edilebilen eserleri ise şunlardır: 1. *Envârü'l-bevânk fî tertibi Şerhi'l-Meşârîk*. Muhaddis Radıyyüddin Sâgânî'nin *Meşârîku'l-envârî'n-nebeviyye* adlı eserine İbn Melek tarafından yapılan *Meşârîku'l-ezhâr fî şerhi Meşârîku'l-envâr* adlı şerhin yeni bir usul ile tertip edilmiş şeklidir. Bergamalı İbrâhim eserin mukaddimesinde, bu kaynağa müracaat edenlerin istifadesini kolaylaştırmak amacıyla, onu *Meşâbîhu's-sünne* tarzında her babın hadislerini "sihâh" ve "hisân" diye ikiye ayırarak yeniden düzenlediğini kaydeder. Eserin tam bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Süleymaniye, nr. 279) bulunmaktadır. Aynı eserin *Merâîku'l-aşyâr fî tertibi Meşârîku'l-envâr* adıyla (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1144) bir nüshası daha mevcuttur (aynı adlı eksik bir nüsha için bk. Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3711, vr. 91^b-95^a). 2. *Mecma'u'l-akâ'id*. Müellifin değişik akaid risâle ve manzumelelerinden faydalanarak derlediğini belirttiği bu risâlesi, daha sonra kendisi tarafından *Nazmül-ferâ'id fî silki Mecma'i'l-akâ'id* adıyla şerhedilmiştir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1388, vr. 101^a-105^a). 3. *Risâle fî mevzû'âtî'l-eğâdis*. Mevzû hadisler konusunda kaleme alınmış küçük bir risâledir (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 1934/2, vr. 6^b-13^b).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, *Ruûs Defteri*, nr. 233, s. 217; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 508-509; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1602, 1688-1689; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 29; *Sicill-i Osmânî*, I, 98; *Osmanlı Müellifleri*, I, 229; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 614; Kehâle, *Mu'cemül'l-mü'ellifîn*, I, 113; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 600; Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İstanbul 1991, s. 47.

METİN YURDAGÜR

BERGAMALI KADRİ

(ö. 937/1530'dan sonra)

Müeyyiretü'l-ulûm adlı
Türkçe dil bilgisi kitabı ile tanınan
Osmanlı âlimi.

Hayatı hakkında kendi eserinde söylediklerinden başka bilgi yoktur. Eserinden İstanbul'a gittiği, kitabını 937 (1530) yılında kaleme aldığı ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın sadrazamı Damad İbrâhim Paşa'ya (ö. 1536) sunduğu anlaşılmaktadır.

Türkler'e Türk dilini öğretmek maksadıyla kaleme alınan ve Türkçe ilk gramer kitabı olan *Müeyyiretü'l-ulûm* Arapça'nın dil bilgisi kuralları örnek tutularak yazılmıştır. Eser iki bölümden meydana gelmektedir. Doksan dokuz sayfadan ibaret birinci bölümde Sadrazam İbrâhim Paşa hakkında yazılmış bir kaside yer alır. Arkasından kitabın yazılış tarihi ve yazılış sebebi belirtilerek önemi-ne temas edilir ve esas konulara geçilir. Burada önce kelimenin tarifi yapılarak kelimeler isim, fiil ve harf (edat) olmak üzere üçe ayrılır. Sonra "bilmek" fiili esas alınarak Arapça sarfta olduğu gibi emsile-i muhtelif ve muttaridenin örnekleri verilir. Bu şekilde bütün fiil sigalarının tarif ve izahları yapılır; ekleri, olumlu, olumsuz, etken ve edilgen şekilleri gösterilip her birinin ayrı ayrı çekimleri yapılır. Ayrıca bu kısımda ism-i zamân, ism-i mekân, ism-i âlet, ism-i tasgîr, ism-i mensûb, ism-i tafdil ve fi'l-i taacüb üzerinde durulur.

Seksen üç sayfadan oluşan ikinci bölümde isimler konu edilmiştir. Burada isimlerin çeşitleri, çekimleri, sayılar, zamirler, zarflar, soru edatları, isim tamlamaları ve yapıları, cümle tamlayıcıları, hal ve istisna şekilleri, isim cümlesi, işaret isimleri ve edatlar üzerinde durulmuştur. Bu açıklamaların ardından şair Hayâlî Bey'in bir gazeli ele alınarak gazelde geçen bütün kelimeler hem sanat yönünden hem de Türkçe gramer kaide-leri açısından tahlil edilmiştir. Ayrıca daha önce açıklanmayan bazı kurallar da bu tahlil sırasında zikredilmiştir.

Müeyyiretü'l-ulûm bugünkü mânâda ilmi bir gramer kitabı olmamakla birlikte Türkiye Türkçesi'nin (Batı Oğuzca) ana kurallarını ihtiva etmesi ve Batı Türkçesi'yle yazılmış ilk gramer kitabı olması yönünden değerli bir kaynaktır. Daha

sonra Türk dilinde yazılmış kavâid kitaplarına ancak Tanzimat yıllarında rastlanmaktadır.

İlk defa 1911 yılında Bursalı Mehmed Tâhir tarafından bulunan kitabın bugün elde sadece tıpkıbasımı mevcuttur (Besim Atalay, *Müeyyiretü'l-ulûm*, tıpkıbasım, çevriyazılı metin ve dizin, TDK yayını, İstanbul 1946). 182 sayfadan ibaret olan eserin birinci bölümü Zilkade 974 (Mayıs 1567), ikinci bölümü ise 25 Rebülevvel 976'da (17 Eylül 1568) istinsah edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Bergamalı Kadri, *Müeyyiretü'l-ulûm* (haz. Besim Atalay), İstanbul 1946; Kâzım Nâmi, "Türkçe Sarfın Mevcudu", *TY* (5 Teşrinievvel 1328), y. 1, sy. 24, s. 748-754; Bursalı Mehmed Tâhir, "Müeyyiretü'l-ulûm", *Bilgi Mecmuası*, nr. 6, İstanbul 1330/1914, s. 658-660; M. Fuad Köprülü, "On Altıncı Asırda Yazılmış Türkçe Türk Grameri", *Cumhuriyet*, İstanbul 27 Mart 1933; A. Dilaçar, "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihi", *TDAY Belleten* 1971, s. 91; Güler Gülsevin, "Bergamalı Kadri ve Eseri Üzerine", *TDL*, sy. 461 (1990), s. 211-214; *TDEA*, V, 85; VI, 488-489.

EKREM BEKTAŞ

BERGAŞ b. SAİD

(برغش بن سعيد)

(ö. 1888)

Bû Saîd hânedanına mensup
Zengibar sultanı
(1870-1888).

1837'de doğdu. Babası Uman ve Zengibar sultanı olan Seyyid Saîd b. Sultan'dır. Sultan Saîd'in yedinci oğlu olan Bergaş'ın annesi ise Fatala isminde Habeşistanlı bir câriye idi. Seyyid Saîd'in ölümü üzerine (1856) oğulları Uman ve Zengibar Sultanlığı'na hâkim oldular. Bergaş babasının ölümünden hemen sonra

Sultan
Bergaş
b. Saîd